

HAGYOMÁNY

Tallózás bányászatunk élő örökségei között

Ha visszatekintünk ipartörténetünk múltjába, láthatjuk, hogy a 19. század utolsó harmadában, majd a századfordulón nagyipari üzemmé vált, országos jelentőségű ipari üzemek telepítésében a szén felhasználása fontos ipari-telepítési tényezőként szerepelt. A szénbányászat múltja, annak ellenére, hogy a szén már több mint két évszázada ismert és felhasznált energiahordozó, mégis kevésbé ismert, mint az ércbányászat. Aránylag rövid ideje emelkedett olyan jelentőségre, hogy hazánkban is túlszárnyalja az ércbányászatot. A szénbányász — nevezzük ezután csak bányásznak — lényegében az ércbányásztól tanulta a mesterségét, hasznosította fogásait, vette át hagyományait és szokásait. (Talán nem véletlen, hogy a bányász közismert jelvénye is az ék és kalapács volt: az ércbányász szerszáma.)

Amikor a saakszerű kutatások után ismertté vált a szénvagyon, a vállalkozók után megindult a bányászok vándorlása a megyébe. Így a századfordulóig kialakult bányatelepeken (kolóniákon) a törzsgárdát az idegen ajkú, betelepített szakmunkások képezték. Ezek nagy része a felvidékről érkezett (liptákok, krekácsok, cipszerek, polyákok), de nagy számban kerültek fel a környező telepeket ausztriai, stájer, karinthiai (szlovén gráner), cseh, sziléziai bányamunkások is. A nagyobbrészt idegenből telepített bányamunkások rétegéhez a múlt század kilencvenes éveitől kezdve egyre nagyobb számban kapcsolódtak bányásznak a helybeli lakosok közül is. Ez a bányászok munkakörülményeiből, munkájából következő egymásrautaltságon, az összetartozáson túl a munkán kívüli életmódjukat is meghatározta. Így a vidék néphagyományaihoz, szokásainak kialakulásához hozzájárul, hogy a betelepült vagy csak idénymunkát vállaló külföldi munkások hagyományait átvették a hazai, a bányával csak most ismerkedő bányászok. Ezáltal a bányavidékek hagyománya gazdagabbá és régibbé vált, mint például a nagyipari munkásságé. A természet erőivel folytatott harcban, minden más munkánál mostohább viszonyok között helytálló bányászok apáról fiúra szálló mesterségét, foglalkozásának múltját, hagyományait megismerni és gyűjteni: ez egyik legfontosabb területe napjaink kutatásának.

A MAGYAR BÁNYÁSZVISELET

Bárhol is lakott a bányász, a vidék többi lakóitól egészen eltérő életmódot folytatott, munkabeosztásából külön életrendet alkotott magának, és különállását díszruhájával is kifejezésre juttatta.

A bányász egyenruházata ősi hagyományokon alapszik, és alkalmas volt arra, hogy jelezze sajátos foglalkozását. A bányászviseletnek a hagyománya azokon a vidékeken a legjellegzetesebb, ahol a bányászat (ércbányászat) múltja is jelentős. Hazánkban már a 14. századtól ismerjük a bányászviseletet, sőt színeit is a 16. századtól. A selmecvidéki (alsó-magyarországi bányavidéki) bányászok ruházata fehér kabát, piros nadrág, fekete csizma, zöld kalpag volt. Amikor a 17. századtól a bécsi udvari kamara kezébe került a bányavidék irányítása, a bányászviseletben is változás következett be. A színes ruházatot az országosan elterjedt „freibergeri” fekete bányászruha szorította ki. Ez a ruha lett később a szénbányászok elismert díszruhája is, kisebb módosításokkal. (A ruha őse a németországi Harz hegységben fekvő Freiberg bányászainak viselete volt.) A jellegzetes kék vagy fekete bányászinges, galléros, aranyrojtos, lebernyeges, fekete vagy barna kabátos, fekete nadrágos, bányászjelvényes aranygombbal díszített, csatos farboros ruha megőrizte az évszázados hagyományokat. Színei csak a kohászoknál és kovácsoknál tértek el a bányászok viseletétől.

A salgóbányai és a salgótarjáni bányamunkásoknál rendszerezett egyenruha a csehországi pribrami cég ruhájának mintájára készült.

A viselet kiegészítője, az ünnepekre felvett ruha tartozéka volt a kard és a fokos is mint egyetlen emléke a bányászok fegyverviselési kiváltságának. A fegyverek viselésétől 1822-ben tiltották el a bányászokat, s így a fokos (mint jelképes fegyver) lett a díszruházat tartozéka, a bányász foglalkozásának, hovatartozásának szimbóluma. Ilyen szimbólum az eredetileg védőruha-funkciót betöltő „farbör” is, ami szintén bársonyból kiszabva, felkerült díszruhájára is. (De csak azok viselhették, akik a föld alatti, nehéz, veszélyes munkát végezték.)

A felszabadulás után, 1949-ben a bányászoknak sötétkék színű egyenruhát írtak elő, a rangfokozatok feltüntetésével, de ez nem vált igazi bányászviselletté. Napjainkban folyik az új, az ősi hagyományokat figyelembe vevő bányász díszegyenruha tervezése, mely méltó lesz a hagyományok továbbvitelére.

A BÁNYÁSZ ÜNNEPEI

Karácsonyi, húsvéti ünnepeken, Szt. Istvánkor, a bánya védőszentjének napján munkaszünet volt a bányákban, és ilyenkor díszruhában, zászlósan vonultak fel a bányászok ünnepelni. De ezeknek az ünnepeknek a magyarországi elterjedésében is az idegenből jött bányamunkások játszották a fő szerepet. Az ünnep sorában is igen érdekes és izgalmas a védőszentek kultuszának a kérdése. A vallásosság a bányászok életében részben kényszer, részben meggyőződés volt. (Ennek társadalmi hátteréről most nem ejtünk szót.)

A különböző társulatok egyöntetűen bevezették és kötelezővé tették a bányába való leszállás előtt az imádkozást. A felolvasóban gyülekező bányászoknak a bánya védőszentjének képe előtt kellett imájukat elmondaniuk. Ennek formái különbözők voltak, az öreg bányászok visszaemlékezései szerint egyes bányáknál a teljes imát, másutt csak egy rövid fohászt kellett elmondaniuk — hogy több idő jusson a munkára. (Baglyasalján oly szigorúan vették az imádkozást, hogy munkába állás előtt igazolni kellett az istentiszteleten való részvételt.) A babonás hit és a küzdelmes élettel szorosan összefüggő vallásosság általános elterjedéséhez hozzájárult a bányászok életében a foglalkozásból adódó nagyfokú bizonytalanság, amit csak fokozott az alacsony technikai színvonal, a „gründolási láz” idején a hanyagság s az ennek nyomán fellépő gyakori bányászserencsétlenség.

A sújtólégrobbanás következtében a bányász, akit a tűzeső ellepelt, nem talált magyarázatot a jelenségre, természetfeletti erők összefogására gondolhatott csak. A gyakori omlás, bányabeli robbanások ellen imádkozással próbált védekezni. Ezzel magyarázható a védőszentek meghonosodása a bányászatban is, különösen a 17—18. században elterjedt Szt. Borbála-tisztelettel. (A védőszentek általában kapcsolatosak voltak a foglalkozással, azonban Borbála élete semmilyen kapcsolatot nem tud felmutatni a bányamunkával. Érdekes az is, hogy több más foglalkozási ág is tisztelte; így például várak, tornyok, tűzterek védőszentje is volt, de imádkoztak hozzá zivatarok, tűz ellen is.) A vértanúhálalt halt nikodémiai királylány tisztelete a 14. században alakult ki Európában, közelebről Hollandiában. A 15. században már minden bányász védőszentje lett. (A 14. védőszent sorába tartozott.) Az örökös veszedelemben élő bányász előszeretettel tisztelte és fordult feléje, hívta segítségül végszükség esetén. A védőszent tisztelete Csehországon keresztül eljutott Selmecbányára is; ugyanis itt találkozunk vele először, az ércbányászok között. A 15. században a Borbála-kultusz behálózta a felvidéket (ünnepe december 4-én volt), a kultusz ereje azonban csökkent a technika, az emberi gondolkodás, megismerés fejlődésével. A múlt század végén államilag ismét felelevenítették a védőszentek kultuszát, de most már Szt. Istvánt akarták „meghonosítani” a magyar bányászok között. (1893-ban tűnik fel először Szászváron.) A magyar

Borbála-kultusz utolsó nyomát a salgótarjáni szénmedencében, pontosabban az etesi Gusztáv-aknán találták meg 1928-ban.

Érdekes jelenség, hogy Nógrádban egy új szenttel találkozunk, akinek eredetét még nem tudjuk teljes mértékben tisztázni. Ez a védőszent is külföldi eredetű: Szt. Borbála mellett vidékünkön Szt. Prokop vagy Prokopius napját is megünnepelték (a július 4-ét követő vasárnapon); amely napot egyes források a bányászok szentjének ünnepeként jelölik meg. Talán megyénkben helyenként népszerűbb is volt, mint Borbála. Ünnepnapján az öregek visszaemlékezése szerint ingyen kapott minden bányász húst, kenyeret és bort, s a többi ünnephez hasonlóan egyenruháját felöltve, tisztikarral az élen vonultak a bányászok istentiszteletre, majd délutáni mulatságra, élükön a katonazenekarok mintájára megszervezett zenekarral. Prokop tiszteletét azonban a bányászok nagy része nem vallási eredetűnek tekintette, hanem bányatulajdonosként, az első szénkutatóként emlegették, aki a szénet felfedezte salgótarján környékén. (Kazár) Egyes bányavidéken szintén úgy vélekedtek, hogy Prokop volt a legelső bányász, aki leért a szénhez. (Forgách-bányatelep, Nagybatony.) Volt aztán olyan telep is, ahol nemcsak a szén felfedezőjének, hanem egyenesen Borbála férjének tartották. (Somlyó-bányatelep.) Sőt, van olyan változat is, hogy Prokopot Borbála beszélte rá az éjszakai munkára — mert igencsak kikapós asszony volt — s azóta van éjszakai munka a bányában (így tartották Nemptiben az öreg bányászok). Prokop napjából napjainkban már csak az akkor osztott cipő maradt fenn, összeolvadva a Borbála-napi emlékekkel, amikor is egyes helyeken pénzt is kaptak a bányászok (Kazár).

Szt. István napját a bányavidékeken 1950-ig tartották meg (Nagybatony), a János-napot viszont a visszaemlékezés szerint csak a szlovák eredetű bányamunkások ülték meg (Kazár, Nagybatony).

BABONÁS HIEDELMEK

Az éjszakai kísértetektől való félelem szoros okozata volt a valóságos és babonás képzeteknek, a bányarém alakja (mint más hiedelmek is) a bányaművelés meghonosodásával, az azt elterjesztő bányászokkal jelent meg vidékünkön. Közlebről Németországon, Cseh- és Morvaországon keresztül érkezett el hozzánk, és csak ott honosodott meg jobban, ahol a fennmaradását elősegítő hagyományok, életkörülmények lehetővé tették. Csak ott tudtak fennmaradni azok a kifejezések (mint pl.: Bergmann, Bergmännlein és elszlávosodott alakjai: Bergmanyik, Pergmanik, Bergmandli és ennek magyar változatai, mint Törpe, Vizesember, Tüzesember, Bányarém alakja), ahol gyakori érintkezésben voltak a bányamunkások bevándorlása révén azon területek népével és hagyományával, ahonnan a bányarémre vonatkozó hiedelmek származtak. Így nem véletlen, hogy a bányászok folklórijának prózai része a bányaszellemekekkel, a bányában élő rémekkel kapcsolatos. A rém alakban különbözik a magyar hiedelemvilág szellemeitől: hol apró emberke, hosszú szakállal, vörös csúcsos sapkával, hol bányászruhában, vörös ruhában, zöld kalpagban csákánnyal, méccsel, bottal jelenik meg a bányászok előtt (Nagybatony, Somlyótelep). Néha nem látják, csak hallják létét, vagy látják lámpáját felvillanni. A bányász szerencséjére vagy balszerencséjére nagy befolyást gyakorolt a bányarém, de Nógrád megyében jóságos szellem volt, mert a balesetek előtt jelent meg, figyelmeztetve a bányászokat. Majd minden öreg bányász tud életéből valamilyen csodás jeladást, ami után valamilyen bajtól megmenekült. A bányarém állat alakjában is megjelent (patkányként), és különösen omlás előtt figyelmeztette a bányászokat (Baglyasalja). Salgótarján környékén, Inászón Permondli alakban ismerték, és a krekácsok, polyákok meséiben szerepelt. (A krekácsok a Kőrmöcbánya környéki ércbányászok voltak.) Amália- és Albert-aknán a gránerek és cipszerek között szintén élt a Permondli alakja (a karinthiai szlovén és szepességi német bányamunkások körében). Salgótarjánban az öregek szerint ünnepeken jelent meg és többnyire jutalmazott. A bányatörpe alakja fellelhető Salgóbatány is, ahol hirtelen szokott feltűnni és eltűnni. Nem szerette a füttyülést, a káromkodást a bányában. Ilyenkor szokott a baj történni. Még az újabban keletkezett bányavidékeken is emlékeznek az öregebbek a bányaszelleme-re, aki veszély esetén figyelmeztette a bányászokat (Nagybatony).

Szvircek Ferenc

Egy választás Nógrád megyében

A cím természetesen nem véletlen. A dualizmus kori Magyarország választási csalásairól, rafinációiról Mikszáth írásai ismerete nélkül írni lehetetlen. Kiváltképpen az az író szülőföldjén Nógrádban.

Katángy Menyhért hihetetlen kalandjai, bontói és körtvélyesi csínyjei, választási trükkjei ma már a klasszikus esetek közé tartoznak. De a kalandok ötleteiért nem kellett Mikszáthnak megszire mennie. Szűkebb pátriája szinte ontotta a megőrkítésre méltó választási csalásokat, „úri huncutságokat”. Országszerte köztudott volt, hogy a megyében nincsen választás. visszaélés, a szavazók kijátszása nélkül. Néhány példával illusztráljuk állításunkat, mielőtt a témánkul választott, száz évvel ezelőtti választásra térnénk.

Vahot Imre 1846-ban felvidéki utazásra indult. (A kor út- és egyéb viszonyait ismerve ez sem volt sokkal kisebb vállalkozás, mint Csoma Sándor eleinket kereső útja!) Élményeiről a kor divatos műfajában, útijegyzetekben számolt be a Pesti Divatlapban. Útba ejtette Nógrád megyét is, és sok minden egyéb mellett észrevette, hogy Gyarmaton a vármegyeháza homlokzatára igen tetszetős feliratot vésettek a megyei urak: „Nógrád a közügyért”. Nem állta meg, hogy ne fűzze hozzá; azért a magánérdek sem szorul olykor-olykor háttérbe. Főleg tisztújítás és követválasztás esetén. Majd így folytatja: „Nógrád volt a legelső megye, melly keblében a korteskedés, a lélekvásárlás csörgő kígyóját táplálá, fölnevelé.” Van-e helye kételkedésnek a kortárs véleményével szemben? Még ha az utókor szegyenkezését leszámítjuk, akkor is kényelmetlen ítélet ez, amelynek mindenképpen lehetett alapja és amelyet azán a következő esztendőik igazoltak is. (Nagy Iván is azt írja egyhelyütt, hogy a megye a korteskedés szülőföldje: „Hagyomány után azt beszélük, hogy itt hajtott gyökeret legdúsabban ez a gyönyörűséges és élvezetes dísznövény.”)

Az 1869-es választásokról a megyetörténetben is olvashatunk. Idézik az Ipoly című lapot, amely szerint egy népszerűtlen jelöltnek 40 000 forintba volt szüksége ahhoz, hogy esélyesebb vetélytársát kiütve, ő kerüljön be az országgyűlésbe. Tíz évvel ezelőtt erre még elég volt 5—6000 forint, teszi hozzá a cikkíró. (Ehhez még csak annyit, hogy ekkoriban egy 6—8 holdas paraszt évi jövedelme 30—40 forintot tett ki.)

S ez a hatalmas összeg a klasszikus eszközökre szükségeltetett: kortesek fogadása, a választók etetése, itatása, lepénzelése. A módszerekre nézve idézzük Mikszáthot, aki például ezt írta egy esetben Pulszky Ágostról: „Éppen volt egy heverő kerület Füleken. Füleket képviselni Guszti kiválóan alkalmasnak látszott. Fölléptette tehát a papája s egyszerre csak azon vette észre magát, hogy meglett. Miként lett meg, arról csak a papa, meg a szécsényi pince tudna szólni.” Így már érthető ez az összeg és érthető a rendeltetése is.

Az 1869-es választást csaknem húsz esztendővel később is emlegették még. 1887-ben a Nógrádi Lapokban ezt olvashatjuk: „... hetekig tartott a lélekvásárlás, kapacitálás és a multság... sőt gyakran megesett egy kis utcái harc is.” Am az 1872-es választások még ennél is nagyobb vihart kavartak. Valóban nagyobbat, mert erről már országszerte is beszéltek, s nem tudták eltussolni. Mikszáth ennek a történetét is megírta 1881-ben. E szerint a megye képviselői összejöttek Pesten s úgy találták, hogy a múltkori választások túl sokba kerültek. Olcsóbban kellene a következőt megcsinálni, sőt a legjobb volna talán ingyen. Felosztották hát egymás között a kerületeket: „Válasszuk meg saját magunkat. Te képviseled Füleket, én Nógrád kerületét, ő Szécsényt, az Szirákot... Két Tisza-pártit engedünk és punktum.”

Egy szeményi írói túlzás sincs ezekben a sorokban. Ismert tény, hogy ilyen megállapodás valóban született. A jobboldali pártnak 4, a baloldalinak 2 mandátum jutott az egyezség értelmében, s még biztosítékot is helyeztek le az esetleges szerződészegők ellen. Hiába lett országos skandalum belőle, a végén csak elsimult az ügy, s a nógrádi választó gondolkodhatott, ugyan most már melyik pártra szavazzon, melyik képviseli az ő érdekét.

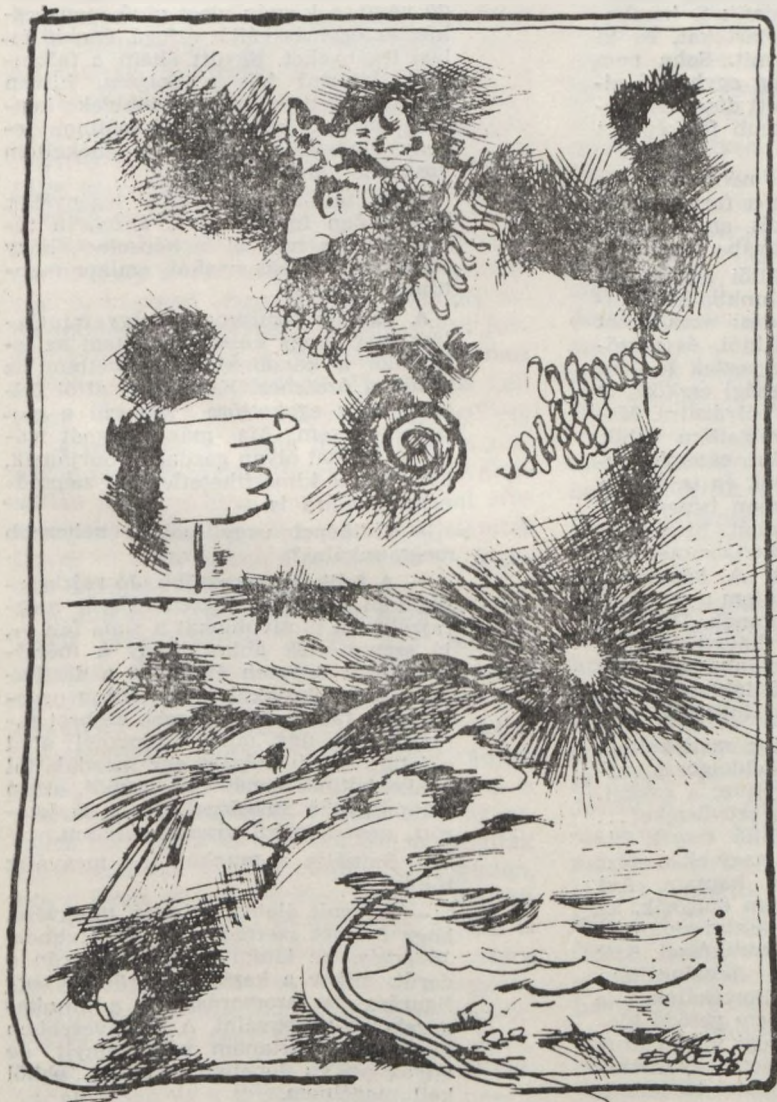
Úgy véljük, elég hathatós bevezetés ez a száz év előtti választás történetéhez. Az események főhőse a már említett Pulszky Ágost. Apja Pulszky Ferenc, a szécsényi uradalom birtokosa, a

reformkor jelentős alakja, az 1848-as polgári forradalom egyik vezető politikusa, az emigráció szervezője, de minden funkcióban meglehetősen ellentmondásos és nem egyértelmű tevékenységéről közismert.

Forrásunk ebben az esetben a Nógrádi Lapok és Honti Híradó, a kormány megyei orgánuma, amely ugyan a pártatlanság látványát kívánta kelteni, de ez nem túlságosan sikerült.

Az 1878-as választásokat közvetlenül megelőzően — Pulszky Ágost Szécsényben jelöltette magát — a leendő képviselő értekezletet hívott össze a kastélyban. Ezen a „házi konferencián” Pulszky 40—50 ember előtt kifejtette, hogy szakított a Szabadelvű Párttal s az Egyesült Ellenzékhez csatlakozik, mert úgy mond, ott „szabadabban reményli az ország érdekeit előmozdítani.” Bejelentése, hogy finoman szóljunk, egyáltalán nem aratott sikert. A jelenlevők közül Sréter Alfréd földbirtokos rögtön tiltakozott, mondván, nem óhajtják az ellenzékét szaporítani. Elégedetlenségük olyan mérvű volt, hogy rögtön új képviselőjelöltet állítottak Harmos Gábor ügyvéd (a megye később főjegyzője) személyében, ki kormánypárti lett volna. A résztvevők egyúttal azt is kimondták: „ideje is, hogy Pulszky úr kétes értékű szereplése véget érjen és politikai kapkodása könnyen hívőkre ne találjon.”

Nem vitás, hogy ennek a kijelentésnek, a „politikai kapkodás” szóhasználatnak volt alapja. Négy év is alig telt el azóta, hogy Pulszky mint megválasztott képviselő programbeszédet tartott Szécsényben. Ebben a beszédben már felveti a Szabadelvű Párt megalakulásának közeli lehetőségét, és ez szerinte csak a Deák-párt talajáról indulhat ki. Megállapítja, hogy „az eddigi ellenzék nagy része tisztában van azzal, hogy a 67-iki alapok nagyjából és egészében nem ellenkeznek hazánk érdekeivel.” Végző summázata: „A jelen kormányt általánosságban támogatni kész.”

És íme, pár esztendő múltán már szakít a Szabadelvű Párttal, de e szakítás mögött korántsem valódi politikai kiábrándultságot kell keresnünk. Az Egyesült Ellenzék alapjaiban nemigen különbözött Tisza Kálmán pártjától, homályos, bizonytalan programjuk volt, egységes erőt sohasem jelentettek a parlamentben.

A Pulszky-ellenesek nem érték be a fent idézett finom kiszólással. Hamarosan egy figyelmeztetést intéztek a lap hasábjain a szécsényi választókhoz. Ebben egyáltalán nem kímélték ellenfelüket. A legenyhébb kifejezés a „lidércnyomás”, amelyként a család nehezedik évek óta a szécsényiekre. De elnevezték Pulszkyt „világpolgárnak”, „szabad kőművesnek”, akinek „se hite, se istene”, s mindehhez még néhány példát is hoznak fel a Pulszkyak „rémtetteire”. Majd ilyen sodró lendülettel fejezték be igen meggyőző agitációjukat: „Polgárok! Itt az idő, midőn megszabadulhattok a hős Pulszkiaktól, azon Pulszkiaktól, kik nemcsak titeket, de a hazát is cserben hagyják, ha a megpróbáltatások bekövetkeznek.”

A botrányos fejleményeket a megye másik frissen induló lapja, a Losonci Híradó is nyomom követte. Híradásaiból megtudjuk, hogy Harmos Gábor jelölését Sréter Alfrédon kívül még Komjáthy Anzelm, Bakos József, Veres Gyula és Zubovics István is támogatta. E helyi hatalmasságok porondra lépésének is köszönhető, hogy rövid idő alatt 300 választó tett hitet Harmos mellett és — teszi hozzá a lap — „Gusztí no az már szentül megbukik”. Olyannyira biztosnak látszik a vereség, olvashatjuk a következő számban, hogy Pulszky állítólag Békés megyében lép fel, ott biztosabbnak tűnik a mandátuma.

Becsületére legyen mondva a Losonci Híradónak, hogy nem vette át laptársa esztelen gyűlölködéseit. Terjedelmes cikkben megvédte Pulszkyt, aki ugyan a „habarék párthoz” csatlakozott, de nagytudású, művelt ember, aki sok dicsőséget hoz még a hazára és lesz olyan híres, mint most az apja. (Bár az is lehet, hogy e segítőkész szándék azért támadt fel a szerkesztőben, hogy így is ellentmondjon a gyarmati újságnak, hiszen jószerivel más sem olvasható a két hetilapban, mint egymást pocskondiázó, vitriolos gúnyolódások.) Bármi is legyen az ok, a Losonci Híradó szót emelt Pulszkyért és határozottan elítélte a Nógrádi Lapokban megjelent cikket, amely szerint Pulszkyék itatják, etetik a választókat, fakitálásokat adnak nekik, s ha még ez sem vezet eredményre, akkor még fenyegetőznek is: „Ti kutyák, ha Pulszkira nem szavaztok, még az unokátokat is koldussá teszem”.

Ez ellenfél tehát nem kímélt semmit: magánéletet, politikai pályát, nem válogatott eszközökben. De minden erőfeszítésük eredménytelennek bizonyult. A családnak még mindig akkora befolyása volt, hogy ha minimális különbséggel, de győzelemmel tudott kikerülni a szelídnek egyáltalán nem nevezhető küzdelemből: „a szécsényi járásban Pulszky Ágost 18 szavazattöbbséggel Harmos Gábor ellenében” megválasztott.

Az augusztus 5-én megjelenő hírrel egy időben, még ugyanabban a számban Sréter Alfréd rövid kis írásban bejelentette, hogy kérni fogják a választás megsemmisítését. Részletesen felsorolja mindazon okokat, amelyek alapján kérik ezt: Pulszky a választókat összegyűjtve, kocsin hozta be Szécsénybe, így szedve össze minden lehetséges voksot. A várost szabályszerű „ostromzár” alatt tartotta, a választókat szinte erőszakkal hurcolták a kastélyba, ahol a párthívek összegyűltek, és a kapukat bezáratta, hogy szét ne széledjenek a Pulszkyra szavazók. Úgy tűnik, Pulszkyknak is megvoltak a maga eszközei, nemcsak Harmosnak!

Igen valószínű, hogy aztán a háttérben heves viták és egyezkedések zajlottak le, mert csak néhány hónap múlva, november 7-én lépett vissza a vesztes ellenfél az óvástól. Ennek bejelentésekor Harmos Gábor még ezt is megjegyezte: „... részünkről megtettünk mindent, tudtommal ők sem mulasztottak el semmit...” E finom célzásból is kiolvasható a kíméletlen választási harc, a szavazók minden eszközzel való szerzése. Kemény küzdelem volt ez a javából, de azért halott nem maradt a csatatéren, mint ahogy a megyében az jó néhány választásnál előfordult.

S még valami. Az a lap, amely készséggel helyt adott a kormánypártot elhagyó politikust becsúrló, rágalmozó cikkeknek, most Harmos Gábor bejelentése után szemforgató módon megjegyzi: „Pulszky Ágoston úrban a tevékenységet, magas képzettséget, a hazafiságot mindig tiszteltük...” Erre talán még Mikszáth sem tudott volna mit szólni...

Palóc arcok

A hollókői fafaragó

A latyakos, havas úton késő délután jutok el Magyarország egyik legszebb falujába, a palóc hagyományokat hűséggel őrző Hollókőre. Ahogy kikaszálódom a kocsiból, gyalogszerrel vágok neki a csúszós lejtőnek. Lépteimet a kis fatornyos templom felé irányítom, amely most a nagy fehérségben olyan mesészerűvé vált, mintha régi betlehemesek felejtették volna itt a fázósan összehúzódo házikók között. A templom mellett bújik meg Kelemen Ferenc fafaragó háza is.

Benn a szobában a házigazda tessékel az asztalhoz. Ő maga is mellém telepszik. Az ötvenéves férfi haja már deresedik. Ahogy rápillantok, legfeljebb rajta a magas, széles homlok alatt meghúzódo kék, tiszta szem. Beszéde lassú, komoly, megfontolt. Minden szavából a faluja iránti szeretet árad, kötődése a legszűkebb szülőföldhöz. Nem is magáról beszél először, hanem a faluról.

— Hollókő igen régi eredetű. Az 1200—1300-as évekből már írásos emlékek tesznek megjegyzést róla. Akkoriban még északnyugatnak volt a régi település. Ez később széjjelszakadt: két falu lett belőle, Rimóc és Hollókő. A török háborúk alkalmával a vár védelmet biztosított a környező lakosoknak, így a kis jobbágyvaskók egyre közelebb kerültek a várhoz. A falu környéke teljesen erdőség volt, alig akadt szántóterület. Az emberek leginkább favágásból, fakitermelésből éltek. Az őseim is fával dolgozhattak. Vérükbe ivódott a hozzáértés, a tehetség a fához. Tőlük örököltem a fa szeretetét, a hajlamot a fa megmunkálásához. Én kezdettől fogva itt nevelkedtem fel ezen a gyönyörű erdős részen, ezen a szép dombos vidéken. Életem során annyira megszerettem, hogy ha lett volna is mód életem során elkerülni más helyekre, mégis maradtam.

Egyszerű családból származom, szüleimnek nem volt földje, akkoriban pedig az jelentett valamit, a föld. Aki nek volt, mégiscsak jobban ment a sora. Édesapám aztán bányász lett Kisterenyén. A föld alatt kereste a család kenyerét. Igazán ráillett a bibliai mondas, hogy „arcod veritékével keresed a kenyered”. A sok gürcölésnek meg is lett az értelme. Ahogy teltek-múltak az esztendő, őt hold földet vásárolt, tehenet is kerített az istállóba. Olyan szépen gyarapodott, hogy egyre-másra még azok is tőle kértek kölcsönt, akik tíz hold földet mondhattak a magukénak. Így aztán nem csoda, hogy két testvéremmel együtt nekem is könnyebb lett a sorom, viszonylag gond nélkül csepe-rehettünk fel.

— Már gyermekkorában jelentkezett a formateremtés vágya, a művészi hajlam?

— Ez a hajlam ott van minden gyermekben, ott volt régebben is. Ha egy kicsit jobban odafigyelünk a világra, láthatjuk, mennyire lekötik az idejüket a festegetéssel, a rajzolgatással, a farigcsalással, a gyurmázással.

Még inkább így volt ez a hajdani időkben, a nagy libapásztorokodások alatt. Egyéb játékok nem lévén, csak a zsebkönyvben lapuló bicska, hát kukoricatuskóból lovakat, ökröket faragtunk, fából töröket, fokosokat készítettünk, agyagból emberfigurákat formáztunk, és körtefalevél-pénzért adtuk-vettük egymás között.

Mikor nagyobbcskák lettünk, olyan erős bakszekereket hoztunk össze fűzfából, hogy egymást húzigáltuk rajta. Nem beszélve a nyílvevőkről, amelyek olyan erősek, feszesek, messzehordók voltak, hogy talán még egy kisebb állatot is elejthettünk volna velük. Mondhatom, hogy nem unatkoztunk a libapásztorokodás, a gulyáskodás alatt, szépen eltöltöttük az időt a szabadban.

— Hogy került közel a famegmunkáláshoz, a fafaragáshoz?

— A háború után összevissza kóboroltam a Mátra környékén, alkalmi munkát vállaltam. Egy idő után meguntam az állandó taposást, s úgy gondoltam, szakmát tanulok, asztalos leszek a szülőfalumban. A legközelebbi mester a szomszéd faluban, Nagylócon dolgozott, őt kerestem fel egy vasárnap délután. „Felvenne egy tanuló, mester uram? — érdeklődtem. — Bizony szükségem lenne egy ügyes kezű legényre. — Hát én beállnék magához, de nem egészen tanulóként. Otthon már végeztem alkalmanként egy-egy asztalosmunkát, értek valamit a szakmához. Vegyen hát fel egy hét próbaidőre, aztán fizetségért maradok.”

Így ragadtam én tizenhárom hónapig az első mesteremnél heti 30 forintért. Jó pénz volt az akkoriban. Utána szedtem a sátorfámat, felkerestem a másik lóci asztalos. Nála 15 hónapot töltöttem el, sok fogást ellestem tőle is, ráadásul arra is szakítottam időt a munkám mellett, hogy magamnak szerszámokat készítsék.

Ezután lettem Hollókőn magánkisiparos.

A hosszú esztendő alatt készítettem én mindent, ami elképzelhető fából: bútorokat, hordókat, kocsikát, kerekeket, kádakat, diszkendőtartókat, és ki tudná felsorolni mi s mit. Soha nem elégtett ki a holt anyag egyhangú simasága: ahol csak lehetett díszítőelemeket használtam, sőt kisebb faliképeket is kezdtem faragni.

— Úgy tudom, már nem asztalos, ideje legnagyobb részét a faragás tölti ki. Mi volt a végső lökés, amely teljesen a népművészet irányába terelte?

— 1962 táján a gödöllői agráregyetemről látogatott el a falunkba két hallgató. A régi gazdálkodási szokásokat jegyezték le öreg gazdáktól, és mezőgazdasági eszközöket jegyeztek le öreg gazdáktól, és mezőgazdasági eszközöket gyűjtöttek egy néprajzi pályázatra. Magam is többször elbeszélgettem velük. Amikor itthagyták a falut, eszembe jutott: miért ne gyűjthetnék én is, hiszen helyi lakos vagyok, jobban ismerem a szokásokat bárki idegennél, hiszen itt nőttem fel, mindig nyitott szemmel jártam az emberek között. A következő években aztán sorra küldtem a pályázatokra a Néprajzi Múzeumnak. Díjnyertes munkáim lettek a következők: A kender termesztése és feldolgozása Hollókőn; A kenyérsütés Hollókőn; Három nemzedék hagyományai Hollókőn.

Az első pályázatomhoz mellékeltem a kendertermesztés és -feldolgozás eszközeit arányosan kicsinyítve: a rokkát, a gerebent, a tilolót, a szövőszéket... összesen 14 darabból álló remek kis kollekciót. Az első igazi nagy elismerést ezekért a makettekért kaptam. Azt mondták: aki ilyen szépen dolgozik, az ne fecsérelje idejét az asztalosmunkára, foglalkozzon csak fafaragással. Szót fogadtam. Teljes erővel nekiduráltam magam a faragásnak. Portékáimat a kapu elé vittem, és az erre yetődő idegeneknek kínálgattam régi vásári árus módjára. Áldottam a sorsot, hogy falumból idegenforgalmi központot teremtett. Jöttek a vásárlók csöstell, potom pénzért ezer örömmel kapkodták munkái-

mat. Hozzávetőleg 500 alkotásom szóródott szét így a világban Angliától Dél-Afrikáig, Japántól Amerikáig. Másfél év múltával a vámosok figyeltek fel kis szobrocskáimra az idegen vendégek bördöndjeiben, hiszen mindegyiken ott szerepelt a névjegyem és szülőfalum neve. Az ő közvetítésükkel szerzett rólam tudomást az iparművészeti tanács. Nekik is dolgoztam másfél évet, de bizony soványon fizettek. 17 órai munkáért 73 Ft-ot küldtek, így hát megszakítottam a kapcsolatunkat.

— Az asztalosmesterség segített a fafaragónak?

— A munka megismeréséhez bizony jól jött az asztalosszakma. Az anyagismeretet már akkor megszerzem, mikor még csak gyalultam, véstem. fűrészeltem, enyveztem. Tudom, hogy faliképeknek csak 5—6 éves száraz fát használhatok, mert a vékony lapok összehajlanak, ha másképpen cselekszem. A színezete, az erezete miatt az idősebb fákat szeretem. Faragáshoz legjobban használható a dió, a körte, a cseresznye.

— Melyek a legkedveltebb motívumai?

— A népi élet valóságos képét igyekszem megformálni. Jellegzetes figuráim itt élnek Hollókőn a valóságban is. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy élő tanúja lehettem a faluban mindannak, ami manapság már jórészt a múlté. Ellestem sorstársaim életmódját, mozdulataik belevésődtek az agyamba. Modellek nélkül szoborba faragtam a leánykaréjt, a szüretelő parasztbácsit, a nyáját őrző pásztort, a túlkölő kanászt, a teknő fölé hajoló asszonyt, a célzó vadászt, a kapálásban meggörnyedő nényt, a kamón vizet vivő menyecskét, az egymás vállát átfogó éneklő falusi legényeket. Együtt éltem a falummal, könnyű hát a dolgom, hiszen ugyanazt tettem, mint a többiek: kenderet törtem, kaszáltam, kapáltam. legény cimboráimmal együtt énekeltem vasárnap délutánoként...

Most faragom a daloló legényeket. Egyszerűen felemelem a kezem a tükör előtt, s már el is képzelem, hogy fogtuk át egymás nyakát, amikor mentünk az utcán...

A kaszáló figurámat is úgy mintáztam meg, hogy kezembe vettem az istállóból a kaszámat, és felvettem az állást a fenéshez. Kezdetben attól féltem, hogy egykettőre kimerül a motívumkincsem. Ma már nyugodt vagyok. Az élet olyan gazdagon burjánzik, hogy szinte kimeríthetetlen egy népművész számára is.

— Faliképet vagy szobrot nehezebb megmunkálni?

— A falikép egyszerűbb. Jó rajzkészség kell hozzá — hiszen először megrajzolom a motívumokat a sima fán —, jó szemmérték ahhoz, hogy a méretarányokat ügyesen átvigym a deszkalapra. A szobrokkal jóval több a probléma. A fába a legnehezebb szobrot faragni, nem úgy, mint a gipsznél: ahol a letört darab helyére egy mozdulattal odakenhetünk ismét egy csomót, aztán lekaparjuk a fölösleget. Ha a fa letört, nem könnyű visszaragasztani.

— Sajnálja a munkáit, ha megválnak tőlük?

— Az volt életem minden törekvése, hogy örömet szerezzek az embereknek. Jó érzés, ha látom vásárlóim arcán a derűt, mikor a kezükbe kerül egy-egy figurám. De szomorúság is a munkadarabomtól megválni. A legszívesebben magamnak tartanám valamennyit, de anyagilag ez lehetetlen, hiszen ebből kell megélnem.

Nagy Zoltán